

E-LOGOS

ELECTRONIC JOURNAL FOR PHILOSOPHY

ISSN 1211-0442

14/2011

University of Economics

Prague

Weber a Schütz o lidském jednání

Petr Špecián

Abstract

The article approaches the methodological component of the theory of human action which was developed in the frame of Weber's sociology of *Verstehen* and further transformed in the phenomenological sociology of Alfred Schütz. The central problem of the analysis is how both authors try to solve the problem of interpretation of action from the point of view of the (scientific) observer and the agent himself. Although his effort to stay in touch with the psychological reality of action is obvious, it seems that Weber always readily takes the position of scientific observer. Schütz tries to develop a sounder foundation of the Weberian approach and shows how the point of view of a disinterested observer emerges from the paramount (naïve) reality of the *Lebenswelt*. Both authors discuss the question of rationality in action and conclude that the rationality (defined through logical consistency and empirical efficiency of action) is not a feature of "real-life" action as much as a norm for scientific description and scientific process itself. The present argument is developed on a background of the contemplation of the notion of rationality in contemporary economic theory and of the role of introspection.

Keywords: Max Weber, Alfred Schütz, human action, rationality of action, methodology of science

Abstract

Práce se zabývá metodologickou stránkou teorie lidského jednání, která vznikla v rámci Weberovy rozumějící sociologie a byla dále transformována ve fenomenologické sociologii Alfreda Schütze. Analýza se zaměřuje především na to, jakým způsobem se oba myslitelé pokusili vyřešit problém interpretace lidského jednání ze strany (vědeckého) pozorovatele a samotného aktéra. Ukazuje se, že Weber stojí i přes snahu zůstat v kontaktu s psychologickou realitou jednání vždy již na pozici vědeckého pozorovatele. Schütz usiluje o důkladnější založení weberiánského postoje a ukazuje, jakým způsobem stanovisko nezaujatého pozorovatele vystupuje z bezprostředně („naivně“) prožívané reality přirozeného světa. Oba myslitelé diskutují otázku racionality jednání a v závěru dospívají k přesvědčení, že racionalita (chápaná jako logická konzistence a empirická efektivita jednání) není ani tak charakteristikou, která by připadala „reálnému“ jednání, ale spíše normou vědeckého popisu a vědeckého postupu. Argumentace je rozvinuta v rámci úvahy o chápání racionality v současné ekonomické teorii a roli introspekce.

Klíčová slova: Max Weber, Alfred Schütz, lidské jednání, racionalita jednání, metodologie vědy

Práce¹ je historicko-filosofickou studií o lidském jednání, o jeho racionalitě resp. iracionalitě a možnostech jeho uchopení ve společenských vědách, především na půdě ekonomické teorie. Problematika jednání je úzce spojena s tématem introspekce, protože jednání a jeho (i)racionalitu nelze posuzovat z ryze behavioristických hledisek. Otázka introspekce a její legitimacy coby vědecké metody je široce diskutovaná zejména v souvislosti s postupem kognitivní vědy a příbuzných disciplín, které odhalují celou řadu introspektivních klamů.²

Živá diskuse, která se v některých oborech vede již řadu let, se podle mého názoru dosud příliš neprojevila na půdě ekonomie, přestože je pro mnoho ekonomických teorií, například právě ve spojení s otázkou racionality, vysoce relevantní. Základní otázky, které se týkají statutu ekonomické racionality – především jejího normativního či deskriptivního charakteru –, se často ztrácejí v záplavě matematických formulí, respektive jsou odsunuty stranou zájmu.³ Vzhledem k oblibě, které se v ekonomii těší různé argumenty deduktivního charakteru (Hausman 1989), a faktickému, i když zpravidla implicitnímu, dodržování distinkce mezi teorií a historií (v podstatě ve smyslu, jež vytyčil Mises (2007), přestože ekonomické poučky nejsou dnes téměř nikdy explicitně brány jako apriorní) se chci v této studii vrátit k problematice rozumějící sociologie, kterou založil Max Weber a rozvinul Alfred Schütz a na jejíž tradici navazují některé proudy současné Rakouské školy (Lavoie 2011; Storr 2010).

Schützovo podání je cenné v tom, že v něm nejsou zakryty nebo opomenuty filosofické předpoklady takového počínu, jakým je zkoumání lidského jednání, a dochází k detailní analýze možností introspektivního poznání prováděného poměrně sofistikovanou fenomenologickou metodou zakládající se na klasické husserlovské fenomenologii (Husserl 2004). Přestože klasická (auto)fenomenologie nedospěla do dnešních dnů beze šrámů a existují zajímavé pokusy o její nahrazení více behaviorálně orientovanými metodami, jako je Dennettova heterofenomenologie (Dennett 1992; 2007), i kritiky zaměřené na její problematické metafyzické konotace a omezení jejího uplatnění (Searle 2005), považuji mnohé ze Schützových myšlenek, které samy nejsou z hlediska metody v žádném případě nekritické, za přínosné i v současnosti. Nějaká heuristika založená přinejmenším zčásti na introspektivních a

---

¹ První verze textu vznikla v rámci projektu *Kvalitní vzdělání je efektivní investice do lidského kapitálu – cesta k uplatnění absolventů VŠE na trhu práce (CZ.2.17/3.1.00/32102)*.

² Výborný přehled o aktuálním stavu zkoumání nabízí Schwitzgebel (2010). Obecně ke kognitivním klamům pak viz Kahneman (2011).

³ Tímto vyjádřením se v žádném případě nechci hlásit k Misesovu (2006) globálnímu odmítnutí matematiky ani podsouvat ekonomům naprostý nezájem o zmíněné otázky – příkladem budiž pozoruhodné příspěvky Herberta Simona (Simon 1986; Simon, Egidi, a Viale 2008) – ani ten se však nedostává k filosofickému jádru problému.

fenomenologických postupech za použití teleologického jazyka prostředků a účelů je totiž při zkoumání lidského jednání patrně nezbytná.⁴

V této práci chci zkoumat, jak Weber a Schütz těchto postupů využívají pro svoji metodu rozumění při zkoumání lidského jednání a jeho (i)racionality. Vycházet budu v první řadě z Weberovy statě *Základní sociologické pojmy* (Weber 2009a), která reprezentuje ve zralé podobě jeho metodologické myšlení, a ze Schützova opus magnum *Der sinnhafte Aufbau der sozialen Welt* (*Smysluplná výstavba sociálního světa*, (Schütz 1974a)), které představuje zásadní rozvinutí a modifikaci Weberových tezí, jež ponechávají mnohé problémy nevyjasněné a opomíjejí v otázce jednání některé zásadně důležité distinkce související především s jeho konstitucí na půdě přirozeného světa.

*

Rozdíl mezi oběma autory je především ten, že Weber se vždy již pohybuje v rámci vědeckého výkladu světa, aniž by zkoumal genezi vědecké zkušenosti, která se odehrává na půdě individuální mysli a je určitou modifikací zkušenosti přirozené, respektive vyšším stupněm abstrakce („anonymizace“).⁵ Schütz se snaží projít postupně všechny kroky, kterými člověk k vědeckému uchopení světa dospívá a cestou usiluje o projasnění mnoha temných míst Weberovy koncepce. Schütz zejména modifikuje Weberovu koncepci ideálního typu, když ukazuje kořeny typizace, která primárně umožňuje orientovat se v každodenním životě s pomocí nahrazení jedinečných jednotlivin zjednodušenými typizovanými koncepty, a zavádí do analýzy pojem anonymity, který charakterizuje postupné „materiální“ vyprazdňování konceptů při převodu na vyšší rovinu abstrakce. Schütz tak ukazuje strukturální podobnost, kterou má poznání přirozeně-naivní a poznání vědecké a pragmatickou dimenzi, která poznání sjednocuje s jednáním.

Máme-li zhodnotit metodu obou myslitelů, zdá se vhodné učinit tak ve vztahu k transcendentalismu. U Webera je patrné jeho (novo)kantovské dědictví v tom smyslu, že adekvátní (vědecké) rozumění se zakládá na kategoriích („formálních“ strukturách) mysli, které jsou u pozorovatele a pozorovaného totožné, přičemž konkrétní materiální obsahy mysli (emoce, zvyky atd.) tvoří často spíše nebezpečný

---

⁴ Vzhledem k tomu, že popis ekonomických jevů s použitím fyzikalistického jazyka, který by snad lépe odrážel jejich ontologickou skutečnost, je (přínejmenším v současnosti) zcela vyloučený, umožňuje tato heuristika alespoň přibližný popis (a určitý stupeň spolehlivosti predikce) lidského chování. Přestože se v tomto ohledu může ukázat obvinění z využívání „lidové psychologie“ (*folk psychology*) jako do jisté míry oprávněné, bylo by jistě odvážné tvrdit, že mezi „zdánlivými“ fenomény mentálního charakteru (včetně jejich „lidové“ klasifikace) a „skutečnými“ fyzikálními stavy lidského mozku neexistuje žádná korelace, která by umožňovala plodné heuristické využití mentalistického jazyka v současných společenských vědách.

⁵ Vědeckou metodu jako určité rozvinutí a vyostření principů přítomných již v přirozeně-naivním (*common-sense*) přístupu ke světu chápou i ortodoxní scientisté jako Rosenberg (2012, zejména 167 a násl.), přestože kontext je zásadně odlišný.

„šum“, který rozumění ohrožuje. Materiální obsahy je samozřejmě třeba vzít při výkladu lidského jednání v úvahu (například při posuzování jeho racionality; viz níže), ale jejich interpretace je opět vedena formálními ohledy zajišťujícími možnost *rozumění*. Schütz v rané fázi svého díla respektuje Husserlovu snahu o nalezení apriorních „podstat“ na půdě vědomí – již zde však prohlašuje, že on sám nevykonává práci transcendentální fenomenologie, ale „pouze“ fenomenologické psychologie, která pracuje bez vyřazení generální teze světa z platnosti. V průběhu času se u Schütze vynořuje stále silnější důraz na empirii a antipatie vůči všemu „apriornímu“ včetně temného podezření ohledně husserlovských podstat, kterým Schütz začne přisuzovat spíše původ na půdě naivní zkušenosti.⁶ Schütz nemá žádnou hlubokou důvěru v čistou reflexi a transparentnost vědomí, čímž se od Husserla vzdaluje, a jeho přístup je silně ovlivněný pragmatismem. Jednání stejně jako rozumění je v posledku vedeno ohledem na jeho praktickou úspěšnost a metodou pokusu a omylu.⁷ I přes tento odlišný akcent zůstává Schützova metoda fenomenologická v tom smyslu, představa světa se vytváří na půdě individuálního vědomí a právě to je pro Schütze centrálním tématem společenských věd – přes své pochybnosti o transcendentalismu, nepochybuje Schütz nikdy o epistemologickém primátu vědomí jako takovém.

Základní rozlišení, které oba autoři přijímají, je definice jednání (*Handeln*) v diferenci k „pouhému“ chování (*Verhalten*). Max Weber jednání vymezuje s pomocí pojmu smyslu: jednání je vždycky jednáním jedince, liší se od (čistě reaktivního) chování přítomností subjektivního smyslu – to znamená, že sám jednající chápe svoji aktivitu jako smysluplně zaměřenou. Tato „cílenost“ jako určující složka jednání vede u Webera do značné míry ke ztotožnění smyslu a motivu jednání.⁸ Tato identifikace se může zdát za určitých okolností oprávněná, ale zároveň se zde projevuje Weberova tendence přeskakovat bez bližší analýzy od subjektivního smyslu k „vnějšmu“ rozumění z hlediska pozorovatele, což vede k řadě obtíží zejména v souvislosti s analýzou racionality, především jejího chápání jako subjektivního či objektivního fenoménu.⁹

Přesnou hranici mezi jednáním a chováním je podle Webera velmi obtížné určit. Četné jsou totiž mezní typy jednání, kde je přechod plynulý. Sem náleží podle

⁶ Viz Schützova recenze Husserlovy *Erfahrung und Urteil* (Schütz 1975, 92–115, zejm. 114–115).

⁷ Která je podstatně podobná v rámci každodenního života i vědeckého zkoumání, kde je však užívána precizněji a kritičtěji (viz níže).

⁸ „Motiv“ je souvislost smyslu, jež se samotnému jednajícímu nebo pozorovateli jeví jako ‚důvod‘ chování, které má smysl.“ (Weber 2009b, 141)

⁹ Je třeba mít na mysli, že pozorovatel zde není behavioristický pozorovatel, který zkoumá chování organismu jako reakci na stimuly z prostředí, ale někdo, kdo je veden snahou vniknout do vnitřní struktury jednání, která by (podle všeho) měla nějakým způsobem být obsažena v mysli jednajícího, jež má stejnou kategoriální strukturu jako mysl pozorovatele, což by mělo zaručit *možnost* adekvátního rozumění. Toto rozumění pak můžeme chápat jako replikaci plánu aktéra v mysli (vědeckého) pozorovatele.

Webera zejména jednání tradiční (habituální), které je opakováním navyklých úkonů často bez explicitní reflexe jejich struktury prostředek-cíl, a jednání afektivní (zejm. emocionální), které se váže k uspokojení bezprostředního popudu opět bez promyšlení širších konsekvencí (Weber říká, že účelem takového jednání je jednání samo). Weber poukazuje i na to, že v kontextu jednoho jednání mohou být navíc srozumitelné a nesrozumitelné elementy promíšeny. (Weber 1980, 2) Již zde se tak naplno projevuje jistá vágnost, která představuje pro metodu porozumění vážný problém. Má o kategorizaci jednání versus chování rozhodovat pozorovatel nebo sám aktér? Je sám aktér schopen jednoznačně identifikovat smysl svého jednání, nebo se jedná pouze o dodatečné racionalizace? Jak ještě uvidíme, srozumitelnost jednání pro pozorovatele (vědce) u Webera velmi úzce koreluje s přítomností instrumentální („účelové“) racionality ve vztahu prostředek-účel.¹⁰ Vztah k vnějšímu světu a efektivitě jednání na jeho půdě je tím, co poskytuje objektivní oporu pro posuzování jednání z hlediska racionality. Hraniční typy jednání se vyznačují v tomto směru nejasností a spletností, kdy jednajícím nemá zřetelnou představu o struktuře prostředků a cílů proto, že se podle měřítka efektivity primárně neorientuje.¹¹

Schütz považuje Weberův koncept smyslu za krajně problematický. Zejména praktické ztotožnění smyslu a motivu je pro něho nedůsledností způsobenou zanedbáním složitých průběhů vědomí aktéra, které jsou v této otázce rozhodující.¹² Pojem smyslu je podle Schütze třeba využít v modifikovaném významu - smysl z hlediska husserlovské fenomenologie není něčím, co by se pojilo pouze s jednáním a nikoli s chováním, ani něčím, o čem by se dalo říkat v pravém smyslu, že se k jednání/chování „pojí“. Smysl na půdě vědomí vzniká reflexivním přivrácením pozornosti k prožitku - tento „obrácený pohled“ konstituuje prožitek jako smysluplný, fixuje ho v proudu života vědomí jako něco, co je uchopitelné samo v sobě jako nějaká „jednota“.¹³ Samo aktuální prožívání podle Schütze nikdy

---

¹⁰ Weber dospívá k názoru, že pouze jednání vedené instrumentální racionalitou je plně vědecky uchopitelné, tj. plně srozumitelné.

¹¹ Všimněme si, že ačkoli Weber nepovažuje na rozdíl např. od Misesa (2006) každé jednání z definice za racionální, stojí i u něho koncepty jednání (jako něčeho podstatně odlišného od chování) a racionality velmi blízko u sebe. Jejich přesný vztah se pokusíme ukázat v závěru. Racionalita je u Webera primárně instrumentální racionalita zaměřená na efektivní dosahování cílů. Souvisí s ní také propočitatelnost a předvídatelnost jednání, která tvoří jeden ze základních kamenů Weberovy diagnózy „železné klece“ modernity - kapitalistického způsobu produkce, byrokratizace a právního formalismu. Druhou stranu mince tvoří jednání hodnotově racionální, které se nevztahuje k nějakému vnějšímu účelu a nese svoji hodnotu v sobě. Subjektivní složka je u tohoto typu jednání mnohem silněji zastoupená. „Hodnotová racionalita je ale z hlediska účelové racionality vždy iracionální...“ (Weber 2009a, 155)

¹² Konkrétně se jedná o ztotožnění s motivem „aby“ (*Um-zu-Motiv*), který se zakládá na fantazijní představě stavu světa, který má být jednáním dosažen (očekávaný užitek). Schütz rozlišuje ještě motiv „protože“ (*Weil-Motiv*), který není specifický pouze pro jednání, ale vztahuje se i k chování a jedná se o motiv, který „tlačí“ aktivitu - „Udělal jsem to, protože jsem měl hlad.“

¹³ Schütz hovoří o „wohlunterschiedenes Erlebnis“ („dobře rozlišeném prožitku“; 1974a, 69).

smysluplné není, o smyslu lze hovořit pouze na půdě uchopujícího myšlení, které vyzdvihuje (a konstituuje) určitou jednotu v nepřetržitém proudu prožitků. Řeč o „spojování“ smyslu s prožitkem je značně zavádějící proto, že jakmile prožitek nějak uchopíme (myslíme ho), je nutně vždy již smysluplný, protože smysl není něčím, co by se dalo „připojovat“ či „odpojovat“ od nějaké nezávisle existující „jednotky“, ale vzniká zároveň s touto jednotkou přivrácením pozornosti.¹⁴ Fenomenologickým žargonem by se dalo říci, že smysl je imanentní aktu, zatímco motiv ho vždy transcenduje směrem k jednotám vyššího řádu (souvislostem smyslu) – ani u jednoho však není možné zanedbat vliv interpretace, kterému se nelze vyhnout – ryzí prožívání je reflexivně neuchopitelné a reflexivně uchopené prožívání již není ryzí, ale interpretované: Vzhledem k tomu, že bezprostřední život vědomí není zcela vyčerpateľný prostřednictvím toho, co lze reflexivně uchopit, rozevívá se určitá trhlina mezi tím, co je žito, a tím, co je (či může být) myšleno. Myšlení, přinejmenším pokud pod tímto pojmem rozumíme převedení průběhů vědomí do pojmové podoby, svým uchopováním vždy zastavuje a znehybňuje, takže je svým způsobem protikladné vůči volnému plynutí spontánní aktivity vědomí.¹⁵ Hranice myšlení je také hranicí toho, co lze racionalizovat, tedy hranicí hájemství vědy.

K interpretační složce „udělování smyslu“ odkazuje i to, že rovněž chování do té míry, do jaké ho ve vědomí uchopíme, dokonale smysluplné – výbuch hněvu je smysluplnou reakcí na urážku, mrknutí oka je smysluplnou reakcí na smítko prachu – a dokonce motivované, byť pouze motivem „protože“ (*Weil-Motiv*). Chování definuje Schütz jako neplánovanou aktivitu. Chování je produktem „spontánní aktivity vědomí“ v tom smyslu, že na něj lze zaměřit pozornost pouze retrospektivně, tedy po tom, co se již samo od sebe v proudu vědomí vynořilo. Jednání se od chování liší v tom ohledu, že je plánované. Je tedy zaměřené na nějaký předem představovaný cíl. S tím souvisí kritika toho, že Weber zcela zanedbal diferenci jednání jako průběhu (*Handeln, actio*) a jednání jako dokonatého „činu“ (*Handlung, actum*). Jednání coby průběh se tedy vyznačuje tím, že probíhá na základě fantazijní představy jednání dokonatého – jednáním budujeme svět tak, aby budoucnost získala podobu, kterou jsme si naplánovali.

Při řádném rozlišení *Handeln* a *Handlung* se stává zřejmou zásadní potíž s interpretací jednání, kterou Weber nezohlednil – tou je nemožnost určit nějakou „jednotku“ jednání, určit, kdy konkrétní jednání začíná a končí. Tato nemožnost je

¹⁴ „(...) smysl, který je domněle spojen s jednáním, není nic jiného než ‚Jak‘ tohoto přivrácení k vlastnímu prožitku...“ (Schütz 1974a, 54)

¹⁵ V této souvislosti si můžeme vzpomenout i Nietzscheovy (1995) stížnosti na filosofy, kteří vytvářejí „pojmové mumie“. Schütz v tomto ohledu mohutně čerpá z Bergsona a jeho popisu *durée* (trvání) jako protikladu proti objektivizovanému času, který je v podstatě převedením času na prostorovou reprezentaci. Určitá temná skeptická linka se táhne celým Schützovým dílem – lidská existence ve světě je konečná a hnaná úzkostí, svět je nejistý, složitý, iracionální, nesrozumitelný a „nepřehledný“ (srov. např. Schütz a Luckmann 2003, 235)

zvláště zjevná v případě vnějšího pozorovatele, který nemá přístup k plánu obsaženému v mysli jednajícího a musí postupovat při výkladu na základě toho, jak chápe „problémovou situaci“, protože nezná „rozpětí jednání“.¹⁶ Navíc interpretace horizontu jednání není podle Schütze stabilní ani v mysli samotného aktéra – mění se vždy s ohledem na momentální zde a nyní. Obecně má jednání horizontovou strukturu stejně jako celý přirozený svět – konečným horizontem veškerého jednání je životní plán¹⁷ a tedy rozvrhování ve vztahu ke smrti.¹⁸ Z uvedeného je zřejmé, že Schütz si uvědomuje možnou nespolehlivost sebeinterpretace – plán jednání není žádný architektonický výkres pevně zanesený do vědomí, ale spíše útržkovitá, vágní a proměnlivá představa o nějakém žádoucím budoucím stavu světa. Je zajímavé, že přes jasné povědomí o tomto problému Schütz nikdy nediskutuje možnost zpochybnění priority pohledu první osoby.¹⁹

Rozumění jednání, které je klíčem k jeho vědeckému uchopení, dělí Weber na 1) aktuální a 2) vysvětlující (resp. rozumění dle motivace). Oba způsoby rozumění se mohou vztahovat jak na racionální (logicko-matematické, prostředek-účel) jednání uchopované aktuálně, tak na afektivně podmíněné jednání uchopované spoluprožíváním. Rozdíl mezi oběma druhy rozumění je v podstatě pouze v šíři horizontu, který naše rozumění zahrnuje – u vysvětlujícího rozumění se totiž nejedná pouze o smysl jednotlivého aktuálního jednání, ale o širší *souvislost smyslu* (*Sinnzusammenhang*) zahrnující i kulturní či biografický kontext. (Weber 1980, 4)

Schütz upozorňuje na to, že Weberem provedené rozlišení je spíše iluzorního charakteru. Vzhledem k tomu, že jednotlivá jednání (ve smyslu *actum*) lze od sebe odlišit pouze na základě znalosti rozvrhu (plánu) obsaženého v mysli jednajícího, který je pro pozorovatele v posledku nedostupný (a to ještě se značnými potížemi výše naznačenými), nelze ostře odlišit ani aktuální a vysvětlující rozumění. Obojí se zakládá na syntéze polytetických průběhů vědomí a u obou je třeba z tohoto důvodu hovořit o „souvislosti smyslu“, nikoli o smyslu v singuláru. (Schütz 1974a, 101) Pokud lze mezi oběma způsoby provést nějaké rozlišení, jedná se podle Schütze o to, že aktuální porozumění je především bezprostředním, předpredikativním porozuměním na půdě přirozeného světa, kdežto vysvětlující porozumění (porozumění v širších souvislostech) je vždy predikativní a je doménou anonymní

¹⁶ Zvnějšku se těžko posuzuje, jestli někdo jen „zatlouká hřebík“ nebo „staví stodolu“.

¹⁷ Blíže viz např. Schütz 1974b, 93; 1976, 16 a násl.

¹⁸ V tomto ohledu by bylo zajímavé sledovat Schützův vztah k Heideggerovu myšlení. Schütz se o Heideggerovi zmiňuje jen velice zřídka a opatrně a intelektuální vztah obou myslitelů je předmětem sporu. Explicitní odkaz na Heideggera se vyskytuje pouze u pojmu „rozvrhu“ jednání, kde však Schütz upozorňuje, že převzal pouze pojem sám, bez heideggerovských konotací. Nelze nezmínit rovněž Schützovy opatrné úvahy o „fundamentální úzkosti“ jako základního hnacího momentu všeho jednání na půdě přirozeného světa (srov. Schütz 1974b, 228; Schütz 1996, 57, 83; Natanson 1986). K Schützovi a Heideggerovi blíže viz Renn 2009.

¹⁹ Příčinu je snad možné hledat v Schützově výše zmíněném skepticizmu ohledně možností vědy a obecně myšlení uchopit niternost, respektive bezprostřední průběhy vědomí.

typizace a vědy. Takže zatímco prvé dochází uplatnění v přímém spoluprožívání, „stárnutí spolu“, druhé je podmíněno odstupem a reflexí, která umožňuje zařazení do širších zkušenostních a vědeckých schémat. (Schütz 1974a, 49, 109) Souvislost smyslu může být podle Schütze objektivní nebo subjektivní podle toho, zda sledujeme pouze faktické vnější projevy jednajícího (v případě objektivní souvislosti smyslu), nebo zda se snažíme proniknout na úroveň subjektivních průběhů jeho vědomí, které „vnější“ jednání způsobují. (1974a, 48, 188) Je zřejmé, že objektivní souvislost smyslu lze popisovat snáze a s menším rizikem omylu, v rámci řady společenskovedních problémů si s ní však bohužel nevystačíme. Za pozornost stojí, že její uplatnění je odvislé od míry anonymity zkoumaného aktéra – je-li aktérem jeden a každý (*das Man*), jako v případě abstraktních zákonitostí ekonomie, analýza se u objektivní souvislosti smyslu zastavuje a subjektivní nebere vůbec v úvahu.

*

Na tomto místě je nutné více zapojit do hry racionalitu. Pro Webera je vzorem racionálního jednání instrumentální (nebo „účelová“ racionalita), jak bylo již zmíněno. Racionální aktér váží různé alternativy a volí prostředky, které ho co nejefektivněji (což lze chápat v ekonomickém smyslu, tzn. jako maximalizaci) dovedou k cíli, který jeho jednání motivuje. Abychom se dostali studovanému problému racionálního jednání „na kůži“, je nutné nastínit Weberův popis metody „rozumění“, přestože to s sebou nese zapletení do celého klubka dalších problémů: Cílem výkladu rozumějící sociologie je dosáhnout evidence – to znamená evidentního uchopení subjektivního smyslu jednání, evidentního rozumění. Tato evidence může být podle Webera získána jednak *racionálně*, pomocí bezprostředního intelektuálního uchopení smyslu, kam spadá, uchopování matematické či logické souvislosti a účelově-racionálního jednání pohybujícího se v oblasti „efektivního“ využívání prostředků k dosažení zvolených cílů, jednak emocionálním (vcítujícím se) *spoluprožitím* (*nacherleben*).²⁰ (Weber 1980, 2) Tyto dva typy se zdají odrážet Weberovy dva zdroje inspirace²¹ – již zmíněný (novo)kantovský na straně racionálního uchopení smyslu a nietzscheovský na straně spoluprožití.

Z Weberova dalšího výkladu je zřejmé, že ústřední roli ve *vědeckém* uchopování světa musí hrát dosažení intelektuální evidence, která má mnohem univerzálnější charakter než schopnost vcítění. Evidence prostřednictvím vcítění tak patrně účinkuje pouze jako provizorní výpomoc tam, kde racionální uchopení není zcela možné. Intelektuální evidence je v první řadě evidence vědecká, která jednak

²⁰ Když do jednání aktéra vstupuje silná hodnotová, nebo emocionální složka, která zapříčiňuje selhání intelektuálního uchopení (např. u náboženského, nebo estetického prožitku) musíme si vypomáhat vcítěním, které se vyznačuje nižší spolehlivostí, menší evidencí a tato podle Webera dále klesá ve vztahu k tomu, nakolik jsme schopni se ztotožnit s afektivními a hodnotovými motivacemi jednajícího. (Weber 1980, 2)

²¹ K tomu viz např. Kimův (2008) výborný přehledový článek.

uchopuje ve svých formálních modelech logicko-matematické souvislosti, jednak odhaluje kauzální vztahy prostředků a cílů a může si tedy osobovat v oblasti účelové racionality jistou autoritu. Na autoritu vědeckých poznatků v oblasti kauzálního působení se Weber odvolává ve svém raném díle při řešení problému, zda je racionalitu jednání třeba posuzovat z hlediska pozorovaného (samotného aktéra), nebo vědeckého pozorovatele: „... subjektivně racionální chování není totožné s jednáním racionálně ‚správným‘, tj. s jednáním, které používá správné prostředky objektivně, tedy podle vědeckého poznání. O sobě znamená jen to, že se subjektivní záměr plánovitě orientuje na prostředky, které jsou pro daný účel považovány za správné.“ (Weber 2009b, 95), zdůraznění P. Š., překlad upraven) Tento výrok interpretuji jako výslovné rozlišení mezi objektivní a subjektivní racionalitou. V kontextu objektivní racionality lze chápat také Weberův požadavek „kauzální adekvátnosti“ při vytváření abstraktního typu jednání, jak ještě uvidíme.²²

Weber navíc v podstatě tvrdí, že i tam, kde smysl jednání v myslí aktéra chybí (jeho přítomnost ostatně nikdy nelze přímo ověřit), lze jednání jako smysluplné vykládat z hlediska pozorovatele, pokud se odehrává ve struktuře prostředek-cíl. Je zřejmé, že Weber začíná svoji analýzu už na půdě vědecké reflexe světa a všechno, co říká, říká z pozice vědeckého pozorovatele; nemá dostatečně vyjasněnou konstituci rozumění na půdě přirozeného světa, který je v jeho analýzách vždy již překročen. Weber svojí metodologií nesleduje otázku, jak je věda možná a odkud se rodí a spíše nekriticky předpokládá transcendentální strukturu myslí a možnost rozumění. Teprve u Schütze se ukazuje zásadní důležitost, kterou mají pro weberiánskou metodu východiska z „vnitřku“ individuálního vědomí a postup přes půdu bezprostředně daného žitého světa a bezprostředního spoluprožívání s druhými až k vědecké metodě, která spočívá na specifické modifikaci přirozeného postoje.

Podle Weberova pojetí sociologie buduje a využívá abstraktní typy jako své pojmy při usilování o uchopení obecných zákonitostí. Pojmy sociologie musejí být proti realitě relativně prázdné, jejich výhodou je ovšem jejich jednoznačnost – té lze obzvláště plně docílit u (relativně) racionálních pojmů a pravidel. Všechny sociologické konstrukce jsou tedy „odcizené skutečnosti“ („*wirklichkeits-fremd*“). Čím jsou ostřejší a jednoznačnější, tím jsou od reality vzdálenější, ale zároveň tím lépe slouží svému účelu (terminologickému, klasifikačnímu, heuristickému). Poznání jevu probíhá pomocí zařazení pod pojmy, kterým se tento jev blíží. Jev se ovšem nikdy

---

²² „Jako ‚kauzálně adekvátní‘ ... nazývejme sled pochodů, nakolik podle pravidel zkušenosti existuje šance, že budou vždy probíhat stejným způsobem. (... Kauzálně adekvátní - v rozsahu statistického výskytu - je pravděpodobnost správného nebo ‚nesprávného‘ řešení, s nímž na základě vyzkoušených pravidel zkušenosti dochází z hlediska dnes běžných norem - ke ‚správnému‘, nebo ‚chybnému‘ řešení, tedy k typické ‚početní chybě‘ nebo typickému ‚zauzlení problému‘.) Kauzální vysvětlení tedy znamená zjištění, že podle nějakého odhadnutelného pravděpodobnostního pravidla, ve (vzácných) ideálních případech dokonce číselně vyjádřitelného, na určitý pozorovaný (vnitřní nebo vnější) proces navazuje (případně s ním vystupuje společně) určitý jiný proces.“ (Weber 2009a, 141)

nevyčerpává ve své celosti. Typy představují ideální situaci, kdy by se jednalo čistě účelově racionálně (bez afektů, tradic, či chyb). Jednání se tedy dá podle Webera skutečně adekvátně (vědecky) porozumět jen do té míry, do jaké je účelově racionální. (Weber 1980, 10) Skutečné jednání zpravidla neprobíhá s plným vědomím míněného smyslu, ale spíše na základě nejasného pocitu, navykle či pudově. „Skutečně efektivní, tzn. úplně vědomé a jasné, svým smyslem určené jednání je v realitě vždy jen mezním případem.“ (Weber 2009a, 151) Při vědecké konstrukci ideálních typů jsou iracionální složky (afekty, chyby) brány jako odchylky, které vystupují z rámce typu – typ je čistě účelově-racionální konstrukt. Potud lze brát rozumějící sociologii jako „racionalistickou“.²³ (Weber 1980, 2–3)

Pro dvě stránky konstrukce ideálního typu určuje Weber dva postuláty adekvátnosti, které jsou později velmi důležité i pro Schütze – adekvátní musí být uchopení smyslu i kauzální vysvětlení: „Adekvátní smyslu je nějaké souvisle probíhající chování, nakolik vztah jeho součástí přijímáme na základě průměrných myšlenkových a citových zvyklostí jako typickou (obvykle říkáme ‚správnou‘) souvislost smyslu. ... ‚kauzálně adekvátní‘ (...) nazývejme sled pochodů, nakolik podle pravidel *zkušenosti* existuje šance, že budou vždy probíhat stejným způsobem.“ (Weber 2009a, 141, překlad upraven) Správný výklad v sobě zahrnuje faktické kauzální vysvětlení i správné porozumění smyslu – jednání se jeví adekvátní smyslu a je zjistitelně kauzálně adekvátní. Při absenci adekvátního výkladu smyslu chybí porozumění a musíme si vystačit s „fyzikální“ statistikou. Teprve pokud výklad uspěje, vzniká prostor pro práci rozumějící sociologie. (Weber 1980, 5)

Pro Schütze je archetypem rozumění nikoli instrumentální racionalita, ale mnohem spíše spoluprožívání. Na půdě přirozeného světa se s druhým neseťkáváme nejdříve v rozumové reflexi, ale v bezprostředním sladění našich proudů vědomí. Spolu se vztahujeme ke společnému světu, spolu stárneme, říká Schütz, když popisuje primární vztah ke druhému.²⁴ Každodenní život se odehrává zejména v přímém střetávání s druhými i v netematizovaných implicitních typizacích a

²³ V tomto kontextu je zajímavá pasáž z Weberova textu o hodnotové neutralitě: „Za účelem kauzálního přiřazení empirických procesů potřebujeme právě racionální, ať už empiricko-technické, nebo také logické konstrukce, jež odpovídají na otázku: jak by za absolutně racionální, empirické a logické ‚správnosti‘ a ‚nespornosti‘ vypadal (nebo měl vypadat) skutečný stav věci, ať už by představoval vnější souvislost jednání nebo třeba myšlenkový útvar (například filosofický systém). (...) Ovšem existují také celé oblasti chování (oblast ‚iracionálního‘), kde naopak onu službu plní nejlépe nikoli maximum logické racionality, ale spíše jednoznačnost, která je získána izolující abstrakcí. (...) Ať už má racionální ideální typ jakýkoliv obsah (...) vždy má jeho konstrukce v rámci empirických výzkumů pouze jeden účel: ‚porovnat‘ s ním empirickou skutečností zjistit její kontrast nebo její odstup od tohoto typu anebo její relativní přiblížení k němu, aby ji bylo možno popsat co nejjednoznačněji pochopitelnými pojmy a kauzálně přiřazujícím způsobem jí porozumět a vysvětlit ji.“ (Weber 2009b, 102–103)

²⁴ Druhý je pro něho v jistém smyslu dán dokonce bezprostředněji, než já sám. Tato filosofická pozice pochází patrně ze Schelera a jeho teorie intersubjektivní (viz Scheler 2006). Schützovy články o Schelerovi jsou k nalezení ve třetím díle jeho sebraných spisů (Schütz 1975).

rutinních operacích, ve sférách intimity a anonymity, které se vztahují ke každé osobě jakožto centru „jejího“ sociálního světa. Typizace, které v největší míře používáme tam, kde jsou pro nás ostatní aktéři sociálního vztahu anonymní, je tím, co se nejvíce blíží *racionalizaci* ve weberovském smyslu. „To znamená přeměnu nekontrolovatelného a nesrozumitelného světa v řád (*organisation*), kterému můžeme rozumět a tedy ho ovládnout, a v jehož rámci se stává možnou predikce.“ (Schütz 1976, 71) I při této činnosti jsme však vedeni svými praktickými zájmy, které se ohlížejí především na dostatečnou spolehlivost a dostatečnou jasnost v rámci každodenního jednání a nikoli na konzistenci a ověřitelnost ve vědeckém smyslu.²⁵ Tuto funkční zásobu vědění nazývá Schütz „*cook-book knowledge*“, protože stejně jako kuchařka nabízí vcelku spolehlivé cesty k vcelku přijatelným výsledkům a nesoustředí se na nalezení nejlepších cest k nejlepším výsledkům, které by si vyžádalo mnoho námahy a nepříjemných omylů.

S rostoucí anonymitou druhého, který může v mnoha strukturách přirozeného světa vystupovat pouze jako typizovaný „stín“ (personální ideální typ), klesá naše schopnost spoluprožívání a postupně převažuje uchopování racionální (nikdo se nevcíťuje do pošťáka, když jde o doručení dopisu – personální ideální typ je brán mnohem spíše jako společenská funkce). Zejména na půdě vědy má tato metoda exkluzivní platnost, přestože zde vědec podle Schütze neuskutečňuje vhled do myslí skutečných lidí, ale mnohem spíše konstruuje homunkuly sloužící jako loutky v jeho modelech a všechen smysl a motivy jim „implantuje“, přičemž je ovšem třeba splnit přísná kritéria ohledně konzistence a „kauzální adekvátnosti“, jak uvidíme dále.²⁶

Schütz zprvu v otázce racionality hovoří poněkud vágně o tom, že racionální je takový aktér, který má jasnou představu nejen o svém cíli, ale také o všech prostředcích, které na cestě k němu bude nutno využít – ví, co chce, a ví, jak toho chce dosáhnout (A. Schütz 1974a). Je zřejmé, že tato představa racionality bere jako měřítko samotného aktéra, což představuje za posun od weberovského k misesovskému (tedy od „spíše objektivního“ k „ryze subjektivnímu“) chápání racionálního jednání. Schütz si však velmi dobře uvědomuje potíž, s jakou se nutně setká snaha o prokázání racionality aktéra „zvnějšku“ jeho myslí a v podstatě nesplnitelných nároků na skutečně *jasnou* předběžnou představu o jednání (Schütz

---

²⁵ „Jasně a rozlišené zkušenosti jsou smíseny s vágními domněnkami; dohady a předsudky se kříží s dobře prokázanou evidencí; motivy, prostředky, účely stejně jako příčiny a důsledky jsou svázány k sobě bez jasného porozumění jejich skutečným spojitostem.“ (Schütz 1976, 72–73)

²⁶ Své názory na racionalitu Schütz předkládá především v článku *The Problem of Rationality in the Social World* (Schütz 1976, 64–88), kde vyjadřuje přesvědčení, pojem racionálního jednání je nezbytnou pomůckou teoretického pozorování a interpretace, ale skutečné jednání na půdě přirozeného světa jako racionální označit nelze přinejmenším potud, pokud si pod pojmem „racionální“ představujeme to, co bylo vyjádřeno výše Weberovou objektivní racionalitou. Schütz sám se v dotyčném textu odkazuje na Parsonsovu (1967) definici racionálního jednání, která podle něho racionalitu na půdě každodennosti rovněž vylučuje. Zajímavý rozbor implikací debaty mezi Parsonsem a Schützem podává Ho (2008).

1976, 79 a násl.) – v důsledku toho u něj dochází k zajímavému obratu: racionalita se stane pro Schütze důležitá mnohem spíše jako konstrukt vytvořený pro účely vědeckého zkoumání než jako než jev přirozeného světa. Je pro něho určitým prizmatem, kterým se vědec dívá na společenskou realitu, která se podle velikosti měřítka více či méně vzpírá. „Ve svém *přesném* významu je racionalita kategorií vědeckého pozorování společenského světa a nikoli kategorií myslí aktéra uvnitř sociálního světa.“ (Schütz 1996, 7)

*

Oba autoři se shodují na tom, že vědecký výklad se racionality vzdát nemůže. Nejde v něm o to, že by docházelo k pozitivnímu hodnotícímu vynášení účelové racionality oproti jiným typům jednání, nebo ke snaze vtěsnat iracionální do připravených kategorií a tím ho „zracionalizovat“, ale o prosazení striktních racionalistických kritérií regulujících metodický postup vědy samotné. Do zmatku a neurčitosti sociálního světa má vědecký výklad vnést řád a světlo, které umožní orientaci v jeho spleťtých a temných zákratech²⁷ – ovšem za cenu abstrakce a redukce, která zabrání tomu, aby bylo kdy dosaženo dokonalé shody mezi vědeckým pojetím světa a světem samým. Nástrojem vědy jsou tedy určité ideální konstrukty, ideální typy, jejichž „ideálnost“ spočívá v jejich transparentnosti a racionalitě. Postup za pomoci typizace není specifický pouze pro společenskovední disciplíny, ale využívá se i ve vědách přírodních (odchyly od abstraktního pravidla jsou označovány jako chyby v měření atp.). Výhodou přírodních věd je zejména to, že se nepotýkají s naivně „předinterpretovaným“ materiálem. „... problém společenské vědy (...) spočívá v tom, že i jí je sociální svět předem dán, a sice právě ten stejný svět, ve kterém žijeme, přičemž ale společenská věda získává z tohoto stejného substrátu zkušenosti jiným způsobem, tyto své zkušenosti pořádá na základě jiných souvislostí smyslu a zpracovává je jinak, než ti, kteří žijí v sociálním světě [získávají, pořádají a zpracovávají] ty svoje.“ (Schütz 1974a, 313, vsuvka P. Š.)

Vědecký postoj ke světu se od přirozeně naivního liší podle Schütze primárně tím, že není postojem praktickým, ale ryze kognitivním. Vědeckým postojem, pokud vyřadíme chápání vědy jako sociální instituce, společenství vědců, a soustředíme se pouze na „jádrovou činnost“, je bytostně pouze postoj osamělého nezaujatého pozorovatele. Ten musí uzávorkovat své „přirozené“ struktury relevance, jakými jsou například dimenze intimity a anonymity, a hledět na svět optikou řešeného problému. Při této příležitosti používá pro uchopení sociální reality zjednodušené obrazy, „ideální typy“ ve výše nastíněném smyslu, s jejichž pomocí mění aktéry přirozeného světa v idealizované loutky, které jsou zcela v jeho moci a pro něho zcela transparentní. Model, který takto vzniká, přirovnává Schütz k Leibnizově

---

²⁷ „Všechno vědecké souzení má za cíl poznat svět v maximu explicitní jasnosti a zřetelnosti.“ (Schütz 1974a, 315)

předzjednané harmonii (*harmonia praestabilita*), kde je vědec bohem svého modelového světa, jehož struktury relevance jsou determinovány vědeckým problémem, který má být řešen.

Schützova koncepce vědy, jak je zde ilustrována, zjevně není pouze deskriptivní a jde svým způsobem mnohem dále než Weber, který spíše popisuje metodu, kterou sám používá (nebo o které se domnívá, že ji používá) při vědecké práci. Schütz nepopisuje ani tak to, jaká je skutečná věda, jako to, jaká by měla být věda ideální, což poněkud koliduje s jeho obrazem metodologa jako pouhého „učedníka“ vědce (Schütz 1976, 88). Podle mého názoru mu ale nelze právem přičítat takovou naivitu, aby vědce považoval za skutečné nezaujaté „bohy“ – u podobně bystrého a zkušeného sociologa vědění by to bylo přinejmenším překvapivé i před nástupem kritických úvah o růstu vědění u Kuhna (1996) a dalších. Nejedná se tedy o empirickou studii, ale spíše o konstrukci normativního ideálního typu, který ukazuje optimální přístup vědy. To Schütz odhaluje již zcela otevřeně, když přechází ke svým základním metodologickým postulátům, které představují požadavky na adekvátní postup budování vědeckých konstruktů (Schütz 1976, 85–87):

- a) postulát subjektivní interpretace – stejně jako všechny sociální struktury se zakládají v posledku na jednání individua, musí i modely v základu mít nějaký model individuální mysli, z jejichž typizovaných obsahů (např. preferencí) se vychází;
- b) postulát adekvátnosti – typická konstrukce použitá ve vědeckém modelu musí být taková, aby byla rozumná a srozumitelná pro samotného aktéra i ostatní subjekty přirozeného světa – aby bylo možné, že vložené typické motivy jsou adekvátní motivům skutečným;
- c) postulát racionality, který je z našeho pohledu nejdůležitější, znamená pro Schütze následující dílčí požadavky:
  - i. kompatibilitu modelu s principy formální logiky, jasnost a rozlišenost všech dílčích elementů (zřejmý, plně definovaný význam užitých pojmů)
  - ii. přítomnost pouze vědecky verifikovatelných předpokladů, které jsou plně kompatibilní s celkem vědeckého poznání

Schützovi lze právem vyčítat zejména to, že dostatečně jasně neodděluje normativní a deskriptivní složky svých úvah nad vědeckým popisem světa a také nedostatečnou podloženost jeho postulátů, o kterých se dá nanejvýše říci, že „znějí dobře“ (i to je však sporné), ale jejich filosofická legitimita není dostatečně prokázána, stejně jako není příliš jasný jejich původ. Důležité je zejména si povšimnout pouze vratkého spojení mezi vědeckou racionalitou (postulát racionality) a realitou jednání (postulát adekvátnosti). Vidíme zde, jak se při snaze o zkoumání racionality jednání obě složky rozcházejí – racionalita, jak se zdá, není ani tak složkou zkoumané skutečnosti, jako spíše normativním měřítkem jejího popisu a to ve dvojím smyslu: jednak v úsilí o racionalitu vědy jako lidské aktivity

nezaujatého pozorování, jednak jako interpretační rámec pozorovaných lidských aktivit. Weber zaujímá v podstatě stejný postoj jako Schütz – věda se snaží svými čistými racionálními pojmy (typy) popsat iracionální a temný svět, v němž se lidské jednání normám racionality nanejvýš v řídkých případech limitně blíží. Weberův požadavek adekvátnosti smyslu, který by měl zajišťovat spojení s realitou jednání, je vzhledem k problémům s objektivním a subjektivním posuzováním přítomnosti „smyslu“, které byly popsány blíže, rovněž pouze slabou pojistkou

Závěry

Jaké si odnést z celé této analýzy ponaučení? Ukazuje se především, že snaha o zkoumání jednání a jeho racionality dochází u obou myslitelů nakonec do bodu, kdy je snaha o uplatnění konceptu racionality jako deskriptivního nástroje opuštěna. Vzhledem k informační asymetrii pozorovatel/pozorovaný buď dospějeme do bodu, kdy budeme subjektivní racionalitu postulovat jako charakteristiku, která jednání připadá z definice, a tím de facto koncept racionality úplně vyřadíme ze hry (jako Mises), nebo (a to je cesta, kterou se vydali Weber a nakonec i Schütz) zachováme racionalitu jako určité „měřítko vědy“, které tvoří abstraktní normu, kterou by měla sledovat věda sama jako výzkumný proces, a jako „vědecké měřítko“, které přikládá věda k pozorovaným lidským aktivitám, aby následně odchylky prohlásila za „iracionální“. Tato měřítko v sobě obsahují na prvním místě základní požadavky formální logiky (především požadavek logické konzistence) a na druhém místě požadavky empirického charakteru (věda má mít pouze verifikovatelné předpoklady, „objektivní“ racionalita jednání se poměřuje tím, zda je jednání efektivní z hlediska aktuálního stavu vědeckého poznání).

Ukazuje se, že bez podobných normativních měřítek, ať už jim budeme přisuzovat transcendentální nebo jen pragmatický charakter, lidské jednání vědecky uchopit nelze. Všimněme si, že to je i cesta, po které dosud kráčí i moderní ekonomie, která se buď snaží vykládat lidské jednání „jako by“ bylo racionální (škola racionální volby), nebo se přiblížit psychologické realitě jednání a volby, která je však přesto poměřována normativním měřítkem racionality (behaviorální ekonomie). Ve shodě se schützovským a weberovským pojetím je zejména druhý zmíněný směr, který vedle racionality nezanedbává ani požadavky adekvátnosti (smyslu). Poněkud paradoxní v tomto kontextu je, že do největšího konfliktu se Schützovým dědictvím se může v tomto dostat hermeneutická (potažmo interpretativistická) větev Rakouské školy, která na něho explicitně navazuje, protože má tendenci vzhledem ke svému koketování s postmodernismem podobná „fundační“ řešení zavrhnout – nemožnost se takovým řešením vyhnout při jakékoli snaze o popis světa, který bude prokazovat aspirace na obecnou platnost, by však měla být z výše řečeného zřejmá.

Bibliografie

Dennett, Daniel C. 1992. *Consciousness Explained*. 1. vyd. Back Bay Books.

— — —. 2007. „Heterophenomenology reconsidered“. *Phenomenology and the Cognitive Sciences* 6 (1-2): 247–270.

Hausman, Daniel M. 1989. „Economic Methodology in a Nutshell“. *The Journal of Economic Perspectives* 3 (2): 115–127.

Ho, Wing-Chung. 2008. „Understanding the Subjective Point of View: Methodological Implications of the Schütz-Parsons Debate“. *Human Studies* 31 (4): 383–397.

Husserl, Edmund. 2004. *Ideje k čisté fenomenologii a fenomenologické filosofii*. Praha: OIKOYMENH.

Kahneman, Daniel. 2011. *Thinking, Fast and Slow*. London: Allen Lane.

Kim, Sung Ho. 2008. „Max Weber“. In: *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, ed. Edward N. Zalta. Fall 2008.

<http://plato.stanford.edu/archives/fall2008/entries/weber/>.

Kuhn, Thomas S. 1996. *The Structure of Scientific Revolutions*. University of Chicago Press.

Lavoie, Don. 2011. „The interpretive dimension of economics: Science, hermeneutics, and praxeology“. *The Review of Austrian Economics* 24 (2): 91–128.

Mises, Ludwig von. 2006. *Lidské jednání: Pojednání o ekonomii*. Praha: Liberální institut.

— — —. 2007. *Theory and History: An Interpretation of Social and Economic Evolution*. Ludwig von Mises Institute.

Natanson, Maurice A. 1986. *Anonymity: a Study in the Philosophy of Alfred Schütz*. Indiana University Press.

Nietzsche, Friedrich. 1995. *Soumrak model čili: Jak se filozofuje kládívem*. Olomouc: Votobia.

Parsons, Talcott. 1967. *The Structure of Social Action, Vol. 1: Marshall, Pareto, Durkheim*. 2. vyd. Free Press.

Renn, Joachim. 2009. „Time and Tacit Knowledge: Schütz and Heidegger“. V *Alfred Schütz and his intellectual partners*, ed. Hisashi Nasu, Lester Embree, George Psathas a Ilja Srubar, 151–176. Uvk Verlags GmbH.

Rosenberg, Alex. 2012. *The Atheist's Guide to Reality: Enjoying Life without Illusions*. W. W. Norton & Co.

Scheler, Max. 2006. *Wesen und Formen der Sympathie*. 1. vyd. Vdm Verlag Dr. Müller.

Schütz, Alfred. 1974a. *Der sinnhafte Aufbau der sozialen Welt. Eine Einleitung in die verstehende Soziologie*. Suhrkamp.

— — —. 1974b. *Collected Papers, Vol. 1: The Problem of Social Reality*. Ed. Maurice Natanson. 1. vyd. Springer.

— — —. 1975. *Collected papers, Vol. 3: Studies in phenomenological philosophy*. Ed. Ilse Schütz. Springer.

— — —. 1976. *Collected Papers, Vol. 2: Studies in Social Theory*. Ed. Arvid Brodersen. 1. vyd. Springer.

— — —. 1996. *Collected Papers, Vol. 4*. Ed. Wagner, Helmut, George Psathas a Fred Kersten. 1. vyd. Springer.

Schütz, Alfred, a Thomas Luckmann. 2003. *Strukturen der Lebenswelt*. Konstanz: UVK.

Schwitzgebel, Eric. 2010. „Introspection“. In: *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, ed. Edward N. Zalta. Fall 2010. <http://plato.stanford.edu/archives/fall2010/entries/introspection/>.

Searle, John R. 2005. „The Phenomenological Illusion“. In: *Experience and Analysis*, ed. M. E. Reicher a J. C. Marek, 317–336. Vienna: Öbvahpt.

Simon, Herbert A. 1986. „Rationality in Psychology and Economics“. *The Journal of Business* 59 (4): 209–224.

Simon, Herbert A., Massimo Egidi, a Riccardo Viale, ed. 2008. *Economics, Bounded Rationality and the Cognitive Revolution*. Edward Elgar Publishing Ltd.

Storr, Virgil Henry. 2010. „On the hermeneutics debate: An introduction to a symposium on Don Lavoie's "The Interpretive Dimension of Economics – Science, Hermeneutics, and Praxeology"“. *The Review of Austrian Economics* 24 (2): 85–89.

Weber, Max. 1980. *Wirtschaft und Gesellschaft: Grundriß der verstehenden Soziologie*. Mohr Siebeck.

— — —. 2009a. „Základní sociologické pojmy“. In: *Metodologie, sociologie a politika*, 133–168. Praha: OIKOYMENH.

— — —. 2009b. „Smysl ‚hodnotové neutrality‘ v sociologických a ekonomických vědách“. In: *Metodologie, sociologie a politika*, 64–107. Praha: OIKOYMENH.

E-LOGOS

ELECTRONIC JOURNAL FOR PHILOSOPHY

Ročník/Year: 2011 (vychází průběžně/ published continuously)

Místo vydání/Place of edition: Praha

ISSN 1211-0442

Vydává/Publisher:

Vysoká škola ekonomická v Praze / University of Economics, Prague

nám. W. Churchilla 4

Czech Republic

130 67 Praha 3

IČ: 61384399

Web: <http://e-logos.vse.cz>

Redakce a technické informace/Editorial staff and technical information:

Miroslav Vacura

vacuram@vse.cz

Redakční rada/Board of editors:

Ladislav Benyovszky (FHS UK Praha, Czech Republic)

Ivan Blecha (FF UP Olomouc, Czech Republic)

Martin Hemelík (VŠP Jihlava, Czech Republic)

Angelo Marocco (Pontifical Athenaeum Regina Apostolorum, Rome, Italy)

Jozef Kelemen (FPF SU Opava, Czech Republic)

Daniel Kroupa (ZU Plzeň, Czech Republic)

Vladimír Kvasnička (FIIT STU Bratislava, Slovak Republic)

Jaroslav Novotný (FHS UK Praha, Czech Republic)

Jakub Novotný (VŠP Jihlava, Czech Republic)

Ján Pavlík (editor-in-chief) (VŠE Praha, Czech Republic)

Karel Pstružina (VŠE Praha, Czech Republic)

Miroslav Vacura (executive editor) (VŠE Praha, Czech Republic)